

Crisia

Vol. LV, Supliment nr. 1, 2025

INTERFERENȚE. TRECUT, PREZENT, VIITOR

Lucrările Sesiunii Internaționale de Comunicări Științifice
a Muzeului Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal
10-11 octombrie 2025

Coordonatori:

Gabriel Moisa • Sorin Șipoș

Colectiv redacțional:

**Gruia Fazecaș • Florina Ciure • Ioan Goman
Cornel Abrudan • Ioan Ciorba**

Editura Muzeului Țării Crișurilor
Oradea, 2026

ATELIER DE CREAȚIE ICOANĂ PE STICLĂ ȘI ICOANĂ PE LEMN

Cristian-Florin NEGRU*

CREATIVE WORKSHOP ON WOOD AND GLASS ICON PAINTING

ABSTRACT

This article presents the historical development, artistic techniques, and cultural significance of Romanian icons on wood and glass, with particular emphasis on the icon-painting traditions of Transylvania. The study examines the Byzantine origins of icon painting, the evolution of regional iconographic schools, and the emergence of glass icons as a distinctive form of Romanian folk religious art during the eighteenth and nineteenth centuries. Special attention is given to traditional materials, painting techniques, iconographic themes, and the most important Transylvanian centers, including Nicula, Șcheii Brașovului, Făgăraș, and Lancrăm. In addition to the theoretical overview, the paper presents a museum education project organized by the Țării Crișurilor Museum in Oradea, consisting of practical workshops on wood and glass icon painting. These activities combined historical and artistic knowledge with hands-on experience, encouraging participants to discover traditional techniques while promoting cultural heritage, creativity, and intergenerational dialogue. The study highlights the educational, artistic, and social value of museum-based cultural programs in preserving and transmitting Romania's sacred artistic traditions.

Keywords: icon painting, glass icons, wooden icons, museum education, traditional painting techniques

Icoana pe lemn și icoana pe sticlă. Scurt istoric, tehnici și centre din Transilvania

Icoana pe lemn nu este doar un obiect artistic, ci un spațiu de întâlnire între tradiție, tehnică și credință. În spațiul românesc, ea a parcurs o evoluție bogată, adaptându-se contextului istoric și cultural, dar rămânând fidelă sensului său teologic originar. Prin materialele sale naturale, prin procedeele minuțioase și prin semnificația sacră, icoana pe lemn rămâne o artă vie și fundamentală a spiritualității ortodoxe. Pictura icoanelor pe lemn reprezintă una dintre cele mai perene și rafinate forme de artă sacră din spațiul bizantin și post-bizantin, având rădăcini adânci în spiritualitatea creștin-ortodoxă. Ea nu se reduce la un simplu act artistic, ci constituie o mărturie vizuală a credinței, fiind considerată o „teologie în culori” de către tradiția ortodoxă¹. Primele icoane pe suport de lemn au apărut în secolele V–VI, în Imperiul Bizantin, continuând tradițiile artei paleocreștine. Cele mai vechi exemple păstrate provin din Mănăstirea Sfânta Ecaterina de la Sinai, unde icoanele realizate în tehnica encausticii (pigmenți amestecați cu ceară topită) au supraviețuit datorită condițiilor climatice favorabile². În spațiul românesc, icoana pe lemn s-a dezvoltat odată cu înrădăcinarea monahismului și a vieții bisericești medievale, atelierele de la nordul Dunării fiind influențate atât de tradiția bizantină, cât și de cea slavă³.

Procesul de realizare a icoanei pe lemn urmează pași bine fixați de tradiție, transmiși prin *erminii* – manuale de pictură bisericească⁴. Suportul este, în mod tradițional, o bucată de lemn de tei sau stejar, aleasă pentru rezistență și stabilitate, de obicei împănată. Lemnul este pregătit prin aplicarea unei pânze fine de in, cânepă sau bumbac, fixată cu o soluție de maruflare din clei de oase sau de pește. Peste aceasta se aplică grundul, un amestec de cretă de munte și clei, aplicat în straturi succesive, care conferă suprafeței netezime și elasticitate⁵. Materialele tradiționale folosite în pictura icoanelor pe lemn sunt atent selectate și încărcate de simbolism. Lemnul, element organic, simbolizează natura creată, transformată în purtătoare de har prin actul pictural. Pigmenții derivați din minerale (azurit, malachit, cinabru) sau din plante erau considerați mai „curați”, iar folosirea emulsiei de ou, element al vieții, avea o semnificație

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal; e-mail: negru_cristi@yahoo.com.

¹ Leonid Uspensky, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, Editura Sophia, București, 2003, p. 15.

² Kurt Weitzmann, *The Monastery of Saint Catherine at Mount Sinai: The Icons*, Editura Princeton University Press, Princeton, 1976, p. 22–25.

³ Vasile Drăguț, *Arta medievală a României*, Editura Meridiane, București, 1976, p. 143.

⁴ Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, Editura Sofia, București, 2000, p. 5.

⁵ Egon Sendler, *Icoana: chipul nevăzutului*, Editura Bizantină, București, 1998, p. 44.

suplimentară⁶. Aurirea fundalului, realizată cu foiță de aur bătută, accentuează dimensiunea sacră, sugerând spațiul atemporal și necreat al Împărăției lui Dumnezeu, aurul, prin caracterul său incoruptibil, fiind asociat luminii divine⁷.

În Țările Române, primele icoane pe lemn cunoscute datează din secolele XIV–XV, fiind legate de activitatea monahală și de ctitoriile voievodale. În Moldova, domnia lui Ștefan cel Mare (1457–1504) a reprezentat o perioadă de înflorire a artei religioase, cu o iconografie de inspirație bizantină târzie⁸. În Țara Românească, influențele sârbo-bizantine s-au împletit cu tradiția locală, ducând la o artă de o sobrietate aparte⁹. În secolele XVII–XVIII, odată cu dezvoltarea tiparului și cu circulația gravurilor occidentale, iconografia românească a început să se diversifice. Icoanele pe lemn produse în atelierele mănăstirești și laice reflectau un amestec de influențe: bizantine, slave, dar și baroce sau renaștentiste¹⁰.

Un moment important l-a constituit apariția școlilor regionale de iconari: la Șcheii Brașovului, unde meșterii au creat icoane de o expresivitate aparte; la Făgăraș și Mărginimea Sibiului, unde tradiția ortodoxă s-a intersectat cu elemente catolice; și mai ales la Nicula, în Transilvania, unde icoanele pe lemn și pe sticlă au devenit adevărate obiecte de pelerinaj¹¹. Secolul al XIX-lea a marcat trecerea către un stil mai popular și mai accesibil, odată cu dezvoltarea icoanelor pe sticlă. Totuși, tradiția icoanei pe lemn nu a dispărut, fiind perpetuată în mănăstiri și școli de artă bisericească, iar în prezent este păstrată prin programe de restaurare și ateliere de iconari.

Icoana pe sticlă constituie una dintre cele mai originale și reprezentative expresii ale artei religioase populare românești. Apărută în Transilvania în secolul al XVIII-lea, această formă artistică s-a dezvoltat în contexte socio-culturale specifice, ca un răspuns la nevoia comunităților rurale de obiecte de cult accesibile și în același timp estetice¹². Ea îmbină dimensiunea estetică cu funcția liturgică și devoțională, fiind un exemplu de sinteză între tradiția bizantină și influențele central-europene¹³.

Originea icoanelor pe sticlă trebuie înțeleasă în contextul influențelor artistice din Imperiul Habsburgic, unde pictura pe sticlă era deja practică în Boemia, Austria și Bavaria¹⁴. Gravurile occidentale, difuzate în Transilvania prin intermediul centrelor urbane (Sibiu, Brașov, Cluj), au constituit principalele surse iconografice pentru pictorii țărani. Primele icoane pe sticlă cunoscute în spațiul românesc datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind asociate cu Mănăstirea Nicula, loc de pelerinaj și de difuzare a culturii religioase populare¹⁵. Fenomenul s-a extins rapid în satele din jurul Clujului, apoi în Țara Făgărașului, Mărginimea Sibiului, Țara Bârsei și chiar până în zona Albei¹⁶.

Secolul al XIX-lea a reprezentat „epoca de aur” a icoanelor pe sticlă din Transilvania. Acestea erau realizate de meșteșugari locali, deseori țărani autodidacți, care transmiteau tehnica din tată în fiu¹⁷. Popularitatea icoanelor se explică prin mai mulți factori: accesibilitatea economică (sticla provenea din geamuri vechi, iar culorile erau pregătite din resurse locale); ușurința difuzării prin intermediul târgurilor și pelerinajelor; puternica funcție devoțională, icoana fiind adesea singurul obiect de cult din casele țăranilor¹⁸. În această perioadă apar diferențieri stilistice clare între centrele de pictură: Nicula era cunoscută pentru culorile vii și contururile ferme, Șcheii Brașovului pentru detaliile elaborate, iar Lancrăm pentru formele naive, dar expresive¹⁹.

Tehnica picturii pe sticlă este inversă față de pictura pe lemn: imaginea se realizează pe spatele sticlei și este vizibilă din partea opusă. Acest procedeu presupune o ordine strictă a etapelor, începând cu trasarea conturilor cu tuș sau pensulă fină, urmată de detaliile expresive (ochii, gura, mâinile) și de aplicarea culorilor locale, în straturi compacte, iar la final, fundalul, adesea aurit sau colorat uniform. Pigmenții utilizați erau preparați manual: roșu din cinabru sau miniu de plumb, galben din oxid de fier sau șofran, albastru din azurit sau indigo vegetal. Liantul era cleiul animal sau emulsia de ou, uneori amestecat cu

⁶ Aurel Pavel, *Symbolismul materialelor în arta iconografică*, în *Altarul Banatului*, nr. 1–2, 2004, p. 55.

⁷ Leonid Uspensky, *op. cit.*, p. 98.

⁸ Sorin Ulea, *Arta medievală moldovenească*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 87.

⁹ Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 211.

¹⁰ Maria Ana Musicescu, *Icoane românești*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 47.

¹¹ Cornel Irimie, *Icoane pe sticlă*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 12–15.

¹² Ioana Cristache-Panait, *Icoane pe sticlă*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 12.

¹³ Cornel Irimie, *Arta populară românească*, Editura Meridiane, București, 1969, p. 203.

¹⁴ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, Editura Academiei, București, 1959, p. 356.

¹⁵ Elena Băciuț, *Icoana pe sticlă – artă și spiritualitate*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2008, p. 27.

¹⁶ Silviu Dragomir, *Istoria spiritualității românești*, Dacia, Cluj-Napoca: 1985, p. 144.

¹⁷ Dumitru Dancu, *Icoanele pe sticlă din Transilvania*, Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 64.

¹⁸ Cornel Irimie, *op. cit.*, p. 211.

¹⁹ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 51.

uleiuri naturale²⁰. Aurirea fundalului era realizată prin aplicarea foiței de aur sau de argint, fixată cu lipici vegetal.

Centrul de la Nicula (Cluj) este considerat „școala-mamă” a icoanei pe sticlă, cu producție intensă și influență asupra altor zone. Icoanele de aici se remarcă prin cromatică intensă și figuri cu expresivitate accentuată²¹. La Șcheii Brașovului se remarcă pictorii brașoveni care se inspirau din gravuri aduse de negustorii sași. Icoanele sunt mai elaborate, cu multe detalii decorative și scene complexe²². În Făgăraș s-a dezvoltat o artă mai sobră, cu figuri masive și culori mai închise, sugerând o interpretare arhaică, pe când centrele din Lancrăm și Maierii Albei au produs icoane naive, cu desen simplificat, dar cu un farmec aparte, considerat astăzi un element de autenticitate²³.

Icoana pe sticlă nu a fost doar un obiect religios, ci și unul social și cultural. Ea marca identitatea comunităților românești din Transilvania, aflate adesea sub presiuni confesionale și politice²⁴. Prin icoane, țărani își afirmau apartenența la credința ortodoxă și la tradiția bizantină, în pofida influențelor catolice sau protestante dominante în unele regiuni. Ea dovedește capacitatea comunităților rurale de a adapta modele artistice externe la propriul orizont spiritual și estetic, oferind o expresie vizuală a credinței și a rezistenței culturale.

Pornind de la adevărul istoric expus mai sus, și anume faptul că aproape oricine poate picta o icoană, mai ales dintre cele pe sticlă, am inițiat acest demers prin care să oferim publicului orădean posibilitatea de a beneficia de o instruire teoretică și practică în pictura bizantină a icoanelor pe sticlă și pe lemn. Echipa organizatorică s-a coagulat în jurul domnului profesor Cornel Abrudan - Șef secție Artă, avându-i ca membrii pe Darius Martin - muzeograf din cadrul secției de Artă, Augustin Țărău – muzeograf din cadrul secției de Artă, Ildiko Szilagyi - conservator din cadrul secției de Artă, Andreea Pop - muzeograf din cadrul secției Relații Publice și Expoziții, Dalida Moga – educator muzeal din cadrul secției Relații Publice și Expoziții și Cristian Negru – bibliotecar din cadrul secției Relații Publice și Expoziții.

Atelier de creație icoană pe sticlă

Atelierele au avut loc în data de 6 iunie 2025 între orele 10:00–13:00 – 6 participanți adulți și în data de 11 iulie 2025 între orele 10:00–13:00 – 17 participanți : 10 copii / 7 adulți. Scopul atelierului a fost să introducă participanții în arta icoanei pe sticlă, un meșteșug tradițional specific spațiului transilvănean. Prin exercițiul practic, cursanții descoperă frumusețea și semnificația acestei tradiții, dezvoltând totodată răbdarea, concentrarea și creativitatea. Activitatea are și un rol terapeutic, fiind un prilej de relaxare și exprimare personală.

Obiective:

- Familiarizarea participanților cu istoria și tradiția iconarilor transilvăneni;
- Învățarea tehnicii de bază a picturii pe sticlă (tehnica „în oglindă”);
- Dezvoltarea spiritului de observație și a atenției la detalii prin reproducerea modelelor;
- Exersarea creativității individuale și a răbdării prin lucrul manual;
- Finalizarea unei icoane personale, ca rezultat palpabil al activității.

Resursele materiale folosite: plăcuțe de sticlă, reproduceri tipărite ale unor icoane pe sticlă, cărți/albume din biblioteca muzeului, pensule de diferite dimensiuni (fine pentru contur, medii pentru culoare), culori acrilice, un recipient cu soluție primer acrilic pentru diluarea culorilor, un recipient cu apă pentru spălarea pensulelor, șervețele/lavete pentru curățare.

În introducere a fost prezentată icoana pe sticlă ca formă de artă populară apărută în secolul al XVIII-lea în Transilvania, având loc și o discuție despre simbolismul icoanelor și rolul lor în viața comunităților. A urmat explicarea tehnicii specifice: pictarea în straturi inversate pe spatele sticlei; schițarea desenului a fost efectuată în prealabil. S-au aplicat detaliile și culorile pornind de la cele mai luminoase (deschise) și continuând în straturi suprapuse cu tonuri mai închise, cu respectarea timpilor de uscare a fiecărui strat înainte de aplicarea următorului. În ultima etapă s-a aplicat stratul final de culoare neagră pentru eliminarea transparențelor. La finalul atelierelor, participanții au fost ghidați spre expoziția Serviciului Etnografie al muzeului, în sălile unde sunt expuse icoane vechi pe lemn și pe sticlă din Transilvania pictate în centrele de la Nicula, Făgăraș, Șcheii Brașovului.

²⁰ Vasile Drăguț, *op.cit.*, p. 289.

²¹ Ioana Cristache-Panait, *op.cit.*, p. 72.

²² Cornel Irimie, *op.cit.*, p. 219.

²³ Dumitru Dancu, *op.cit.*, p. 84.

²⁴ Silviu Dragomir, *op.cit.*, p. 152.

Fig. 1. Aspecte din timpul atelierului

Fig. 2. Aspecte din timpul atelierului

Atelier de creație icoană pe lemn

Au avut loc două serii de ateliere: primul, în care icoana pictată a fost Fecioara și pruncul Isus, a avut 3 întâlniri, iar în cadrul celui de-al doilea s-a pictat icoana *Sfântului Ierarh Nicolae*, la fel, împărțit în 3 întâlniri.

Scopul atelierului a fost acela de a-i introduce pe participanți în arta tradițională a icoanei pe lemn, de a transmite cunoștințe despre simbolismul religios și tehnica bizantină, dar și să ofere o experiență creativă și de introspecție spirituală prin pictura sacră.

Obiective:

- Familiarizarea participanților cu istoria și semnificația icoanei bizantine pe lemn;
- Învățarea etapelor de lucru: pregătirea suportului (grund, desen), aplicarea foiței de aur și pictura în tempera/culori acrilice;
- Dezvoltarea răbdării și atenției la detalii prin respectarea tradiției iconografice;
- Stimularea sensibilității artistice și a expresivității personale;
- Crearea unei icoane personale ca experiență de apropiere de patrimoniul spiritual și cultural.

Resursele materiale folosite au fost: panouri de lemn grunduite (pregătite în prealabil), modele tipărite de icoane bizantine, creioane grafice sau cărbune, creion cu vârf metalic ascuțit, pensule fine și medii, foiță de aur (sau imitație aurie) și adeziv pentru foiță, pigmenți / culori tempera sau acrilice, paletă și recipiente pentru culori, apă și lavete pentru curățarea pensulelor, vernis pentru protejarea icoanei.

În cadrul primei întâlniri au fost prezentate istoricul icoanei pe lemn și simbolistica elementelor, la fel și câteva cărți/albume din biblioteca muzeului. Participanții s-au familiarizat cu materialele și instrumentele, procedând la trasarea desenului pe suportul pregătit, urmată de incizarea acestuia și de aplicarea foiței de aur pentru fundal. A doua întâlnire a continuat cu aplicarea primelor straturi de culoare, cele mai închise, succedate de straturi din tonuri din ce în ce mai deschise. În ultima întâlnire s-a construit efectul de lumină prin aplicarea succesivă a straturilor de culoare deschisă până la alb inclusiv; s-au conturat detaliile fețelor, ale mâinilor și ale vestimentației. După trasarea aureolelor și a scrisului, după ce icoana a fost uscată complet, s-a aplicat vernisul de final cu rol de protecție a picturii.

Fig. 3. Aspecte din timpul atelierului

Fig. 4. Aspecte din timpul atelierului

Concluzii:

Valoarea educativă și formativă

Atelierele dedicate picturii icoanelor pe lemn și pe sticlă și-au atins obiectivele educative, oferind participanților posibilitatea de a înțelege mai bine tradițiile iconografice românești, evoluția acestora și semnificația spirituală a icoanei în cultura și spiritualitatea românească. Prin îmbinarea prezentărilor teoretice cu activitatea practică, participanții au dobândit cunoștințe privind tehnicile tradiționale de realizare a icoanelor, materialele utilizate și etapele specifice procesului de creație, contribuind astfel la transmiterea și valorificarea patrimoniului artistic și cultural.

Impactul asupra participanților

Activitățile desfășurate au avut un impact pozitiv atât asupra dezvoltării abilităților artistice, cât și asupra competențelor personale ale participanților. Procesul de realizare a icoanelor a stimulat răbdarea, atenția la detalii, precizia și capacitatea de concentrare, calități esențiale în practicarea tehnicilor tradiționale. Totodată, atelierul a fost perceput de participanți ca o experiență relaxantă și echilibrată din punct de vedere emoțional, demonstrând valoarea terapiei prin artă ca instrument de dezvoltare personală. Realizarea unei icoane proprii a conferit activității o puternică dimensiune simbolică și afectivă, fiecare lucrare devenind expresia implicării și creativității individuale.

Valoarea comunitară și culturală

Atelierele au reprezentat un cadru favorabil dialogului intergenerațional, reunind participanți de vârste și experiențe diferite în jurul unei practici artistice și spirituale comune. Prin contactul direct cu tehnicile tradiționale și cu patrimoniul iconografic românesc, participanții și-au consolidat respectul și interesul pentru valorile culturale naționale. De asemenea, activitățile au contribuit la consolidarea rolului muzeului ca instituție activă de educație nonformală, promovare a patrimoniului și implicare în viața comunității.

Aspecte organizatorice

Structura modulară a atelierelor a permis parcurgerea etapizată și coerentă a procesului de învățare, facilitând însușirea progresivă a tehnicilor de pictură și decorare. Materialele și resursele puse la dispoziția participanților au asigurat desfășurarea activităților în condiții optime și au contribuit la obținerea unor rezultate de calitate. Numărul participanților, diversitatea categoriilor de vârstă și interesul manifestat pe parcursul desfășurării atelierelor confirmă relevanța și atractivitatea unor astfel de programe de educație muzeală, evidențiind oportunitatea continuării și dezvoltării acestora în cadrul ofertei culturale și educaționale a muzeului.